

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра педагогіки

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

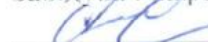
Інна САВИЦЬКА

«20» 04 2023 р.

«РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО»

на засіданні кафедри педагогіки
Протокол № 21 від 22.05.2023 р.

Завідувач кафедри

 Руслан СОПІВНИК

«РОЗГЛЯНУТО»

Гарант ОП «Професійна освіта (Аграрне
виробництво, переробка
сільськогосподарської продукції та
харчової технології)»

 Оксана ВАСЮК

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 015 «Професійна освіта»

Освітня програма: «Професійна освіта. (Аграрне виробництво, переробка
сільськогосподарської продукції та харчові технології)»

Гуманітарно-педагогічний факультет

Розробник: д-р. пед. н., професор кафедри педагогіки Васюк О. В.

Київ 2023

1. Опис навчальної дисципліни «Історія педагогіки та освіти в Україні»

Галузь знань, спеціальність, ОП, освітній ступінь		
Освітній ступінь	Бакалавр	
Спеціальність	015 «Професійна освіта»	
Освітня програма	Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології)	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Курсовий проект (робота) (за наявності)	-	
Форма контролю	Екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Курс (рік підготовки)	1	
Семестр	2	
Лекційні заняття	30 год.	
Практичні, семінарські заняття	30 год.	
Лабораторні заняття	-	
Самостійна робота	60 год.	
Індивідуальні завдання	-	
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	4 год.	

2. Мета, завдання та компетентності навчальної дисципліни

Мета дисципліни «Історія педагогіки та освіти в Україні» – показати зв'язок педагогічних здобутків теоретиків і практиків, спадкоємництво і новаторство в розробці й реалізації педагогічних ідей; сформувати вміння використовувати отримані знання в майбутній професійній діяльності, застосовувати творчий підхід до вирішення будь-якої педагогічної проблеми.

Вивчення дисципліни сприяє вирішенню **завдань**, як от:

– забезпечити майбутніх викладачів знаннями з педагогічної спадщини минулого, виходячи з принципу зв'язку історії та сучасності, на ґрунті зв'язку загальноісторичного процесу з історією педагогічної думки різних епох як складової частини цивілізації, культури і освіти поколінь;

– визначити роль корифеїв педагогіки минулого як засновників тих чи інших педагогічних течій або систем освіти і виховання;

– забезпечення педагогів знаннями про великий і цікавий досвід оновлення теорії і практики вищої освіти в Україні;

– розвиток педагогічного мислення з використанням педагогічного досвіду.

Набуття компетентностей:

інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в професійній освіті, що передбачає застосування певних теорій та методів педагогічної науки та інших наук, пов'язаних із сферами виробництва і переробки продуктів сільського господарства та харчовими технологіями і характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

загальні компетентності:

– здатність примножувати та зберігати культурні, моральні, наукові цінності та досягнення суспільства на основі розуміння закономірностей та історії розвитку предметної галузі, її місця у загальній системі знань про суспільство і природу та у розвитку суспільства, технологій і техніки тощо;

– здатність цінувати та поважати мультикультурності та різноманітності;

– усвідомлення рівних можливостей і гендерних проблем;

– здатність формувати у здобувачів освіти цінностей демократії і громадянськості.

Програмні результати навчання:

– розуміти особливості комунікації, взаємодії та співпраці в міжнародному культурному та професійному контекстах;

– володіти культурою мовлення, обирати оптимальну комунікаційну стратегію у спілкуванні з групами та окремими особами;

– самостійно планувати й організувати власну професійну діяльність, діяльність здобувачів освіти і підлеглих, координувати їх роботу та вмотивовувати;

– володіти психолого-педагогічним інструментарієм організації освітнього процесу, уміти проектувати і реалізувати навчальні/розвивальні проекти;

– уміти діяти з позиції лідера, планувати час, раціонально розпоряджатись ресурсами та працювати в команді;

– застосовувати у професійній діяльності сучасні дидактичні та методичні засади викладання навчальних дисциплін і обирати доцільні технології та методики в освітньому процесі;

– володіти навичками стимулювання пізнавального інтересу, мотивації до навчання, професійного самовизначення та саморозвитку здобувачів освіти;

– діагностувати, прогнозувати, забезпечувати ефективність та корегування освітнього процесу для досягнення програмних результатів навчання і допомоги здобувачам освіти в реалізації індивідуальних освітніх траєкторій;

– емпатійно взаємодіяти, відповідати за прийняття рішень в межах своєї компетенції, дотримуватися стандартів професійної етики;

– застосовувати міжнародні та національні стандарти і практики в професійній діяльності;

– забезпечувати рівні можливості і дотримуватися принципів гендерного паритету у професійній діяльності.

3. Програма та структура навчальної дисципліни для:

- повного терміну денної (заочної) форми навчання;
- скороченого терміну денної (заочної) форми навчання.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							Заочна форма						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Змістовий модуль 1. Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XIX ст.														
Тема 1. Становлення виховання та освіти в Україні найдавніших часів до XV ст.	1	15	4	4			7							
Тема 2. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження та Козацької доби	3	15	4	4			7							
Тема 3. Особливості розвитку освіти і педагогічної думки в Україні кінця XVIII – першій пол. XIX ст.	5	15	4	4			7							
Тема 4. К.Ушинський – основоположник наукової педагогіки і реформи школи	7	15	4	4			7							
Разом за змістовим модулем 1	60		16	16			28							
Змістовий модуль 2. Розвиток освіти та педагогічної думки у кінці XIX початку XX ст.														
Тема 1. Школа і педагогіка України другої пол. XIX – поч. XX ст.	9	19	4	4			11							
Тема 2. Школа і педагогіка України у радянський період (1920-80 рр.)	11	23	6	6			11							

Тема 3. Розвиток освіти незалежної України	14	18	4	4			10						
Разом за змістовим модулем 2	60		14	14			32						
Усього годин	120		30	30			60						

Змістовий модуль 1.

Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XIX ст.

Тема 1. Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XV ст.

Історія педагогіки, її основні категорії. Підходи щодо походження виховання. Українська народна педагогіка. Становлення виховання у східних слов'ян. Зародження писемності, розвиток шкільної освіти за часів Київської Русі. Педагогічна думка в Київській Русі. Літературно-педагогічна спадщина XI–XIII ст. Українське шкільництво у XIV–XV ст.

Тема 2. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження та Козацької доби

Виникнення і розвиток шкіл в Україні. Братські школи, їхня роль у формуванні національної свідомості, науки та культури. Заснування перших українських академій. Острозька та Києво-Могилянська академії. Виховання і шкільництво Запорізької Січі. Українська педагогічна думка епохи Відродження.

Тема 3. Особливості розвитку освіти і педагогічної думки в Україні кінця XVIII – першій пол. XIX ст.

Українське шкільництво кінця XVIII– першій пол. XIX ст. Національна освіта в Галичині, Буковині та Закарпатті. Культурно-національний рух в Україні у XIX ст. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних вчених, письменників і громадських діячів.

Тема 4. К. Ушинський – основоположник наукової педагогіки і реформи школи

Біографія К. Ушинського. Людина як предмет виховання з погляду К. Ушинського. Ідея народності виховання в творчості К. Ушинського. Проблеми морального виховання в педагогічній спадщині К. Ушинського. К. Ушинський про роль учителя у вихованні учнів. Дидактичні погляди К. Ушинського.

Змістовий модуль 2.

Розвиток освіти та педагогічної думки у кін. XIX початку XX ст.

Тема 1. Школа і педагогіка України другої пол. XIX – поч. XX ст.

Стан початкової і середньої школи та вищої освіти в Україні другої пол. XIX – поч. XX ст. Освіта в Українській державі (1917–1919 рр.) Ідеї

національної освіти й виховання в Україні другої пол. XIX – поч. XX ст.

Тема 2. Школа і педагогіка України у радянський період (1920-80 рр.)

Характерні риси радянської тоталітарної школи і системи виховання. Національна освіта в 1920-ті рр. Уніфікація загальної освіти в 1930-ті рр. Шкільництво в роки Другої світової війни та після її закінчення. Розвиток освіти й педагогіки у 1960-1980-ті рр. Педагогічна діяльність і погляди Г. Ващенко, О. Залужного, І. Соколянського. Педагогічна система А. Макаренка. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В. Сухомлинського.

Тема 3. Розвиток освіти незалежної України

Початок відродження національної школи. Закон України «Про освіту». Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.»). Розвиток шкільної освіти в умовах національного відродження України. Реформування вищої освіти. Утвердження шляхів і засобів національного виховання дітей та молоді.

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Виховання і навчання в Україні з найдавніших часів до XV ст. н. е.	4
2	Навчальні заклади та педагогічна думка в епоху Відродження та Козацької доби в Україні (XVI-XVIII ст.)	4
3	Освітні процеси кінця XVIII – першої пол. XIX ст. Розвиток демократичних педагогічних ідей українськими просвітителами першої половини XIX ст.	4
4	Педагогічна теорія К. Ушинського і її втілення в практику виховання і освіти	4
5	Питання освіти та виховання у творчій спадщині громадсько-політичних діячів України XIX – поч. XX ст. Освіта, шкільництво і педагогічна думка в Україні в 1917-1919 рр.	4
6	Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні в роки радянської влади. Педагогічна діяльність і провідні педагогічні ідеї А. Макаренка та В. Сухомлинського.	6
7	Відродження національної системи виховання, школи і педагогіки в період становлення незалежної України	4

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Не передбачено робочим навчальним планом	

6. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Не передбачено робочим навчальним планом	

7. Теми самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Педагогічна думка в Київській Русі. Літературно-педагогічна спадщина XI–	7

	XIII ст.	
2	Українська педагогічна думка епохи Відродження	7
3	Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних вчених, письменників і громадських діячів	7
4	Літературно-педагогічна спадщина К. Ушинського	7
5	Ідеї національної освіти й виховання в Україні другої пол. XIX – поч. XX ст.	11
6	Літературно-педагогічна спадщина Г. Ващенко, О. Залужного, І. Соколянського, А. Макаренка, В. Сухомлинського.	11
7	Трансформації освіти в Україні початку XXI ст.	10

8. Зразки контрольних питань, тестів для визначення рівня засвоєння знань студентами

Перелік питань до екзамену з дисципліни «Історія педагогіки та освіти в Україні»

1. Розкрийте підходи до виникнення виховання в людському суспільстві. Виховання у первісному суспільстві.
2. Охарактеризуйте ідеї виховання особистості у творчості І. Франка та Л. Українки.
3. Охарактеризуйте виникнення перших шкіл та організацію виховання в них.
4. Охарактеризуйте ідеї національного виховання С. Русової.
5. Охарактеризуйте виховання у східних слов'ян.
6. Розкрийте педагогічну діяльність Х. Алчевської.
7. Окресліть соціальні умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі.
8. Окресліть перспективні завдання реформування освіти України, відображені в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.
9. Розкрийте організацію та зміст навчання у перших школах Київської Русі.
10. Охарактеризуйте педагогічні погляди М. Грушевського.
11. Розкрийте основні ідеї перекладної літератури та перших педагогічних пам'яток Київської Русі.
12. Охарактеризуйте українську школу в перші роки радянської влади (1918-1930 рр.).
13. Розкрийте виникнення братських шкіл в Україні.
14. Охарактеризуйте життя та педагогічну діяльність А. Макаренка.
15. Окресліть вплив Острозької школи-академії на формування культури українського народу.
16. Охарактеризуйте педагогіку А. Макаренка як науку про формування людини.
17. Розкрийте організацію та методи навчання в Києво-Могилянській Академії.
18. Охарактеризуйте теорію та практику колективу А. Макаренка.
19. Розкрийте основні ідеї української педагогічної думки епохи Відродження (Г. Смотрицький, П. Беринда, брати Зизанії та ін.).
20. Макаренко про поєднання навчання з продуктивною працею («Педагогічна поема», «Прапори на баштах»).
21. Охарактеризуйте чинники, діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.) та систему виховання лицаря-козака.
22. Розкрийте погляди А. Макаренка на сімейне виховання дітей («Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей»).
23. Охарактеризуйте педагогічну думку в Україні в кінці XVII на поч. XVIII ст. (Є. Славинецький, С. Полоцький, С. Яворський).
24. А. Макаренко про формування вчителя-вихователя та його педагогічну майстерність.
25. Розкрийте педагогічні погляди Г. Сковороди.

26. А. Макаренко про естетичне виховання дітей («Педагогічна поема», «Прапори на баштах»).
27. Розкрийте освітні реформи в Україні в кінці XVIII на поч. XIX ст.
28. Охарактеризуйте становлення та розвиток освіти в Україні у радянський період (30-80-ті рр. XX ст.).
29. Окресліть педагогічні погляди О. Духновича.
30. Розкрийте життя та педагогічну діяльність В. Сухомлинського.
31. Охарактеризуйте просвітницьку діяльність П. Куліша та М. Костомарова.
32. Охарактеризуйте погляди В. Сухомлинського на навчання та виховання дітей 6-річного віку («Серце віддаю дітям»).
33. Охарактеризуйте ідеї національного виховання М. Драгоманова.
34. Розкрийте ідеї В. Сухомлинського про виховання вчителя-вихователя («Сто порад вчителю», «Розмова з молодим директором школи»).
35. Утвердження національного виховання в Україні на сучасному етапі (Концепція національного виховання).
36. Дайте характеристику поглядів К. Ушинського на підготовку вчителя («Проект вчительської семінарії»).
37. Розкрийте шляхи формування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства (Закон «Про освіту», «Закон про загальноосвітню середню школу», «Закон про вищу освіту»).
38. Охарактеризуйте дидактичні погляди К. Ушинського. Методика початкового навчання («Рідне слово», «Дитячий світ»).
39. Проаналізуйте погляди В. Сухомлинського на патріотичне виховання підростаючого покоління.
40. Розкрийте погляди К. Ушинський на значення праці у вихованні людини («Праця в її психологічному і виховному значенні»).
41. Проаналізуйте етнічні засади родинного виховання за В. Сухомлинським («Батьківська педагогіка»).
42. Розкрийте погляди К. Ушинського щодо гармонійного розвитку особистості («Людина як предмет виховання»).
43. Розкрийте думки В. Сухомлинського на морально-трудове виховання дітей підліткового віку («Народження громадянина»).
44. Охарактеризуйте ідею народності виховання К. Ушинського.
45. Охарактеризуйте педагогічні погляди Г. Ващенко, О. Залужного, І. Соколянського.
46. Охарактеризуйте життя та педагогічна діяльність К. Ушинського.
47. Охарактеризуйте погляди В. Сухомлинського на формування гуманістичної особистості («Павлиська середня школа»).
48. Охарактеризуйте педагогічні погляди Т. Шевченка.
49. Доведіть необхідність інтеграції національної освіти України у світовий освітній простір.
50. Розкрийте просвітницьку діяльність Г. Лубенця.
51. Розкрийте розвиток освіти й педагогіки у 1960-ті рр. та школу і педагогіку України у період застою (1970-80-ті рр.).
52. Розкрийте просвітницьку діяльність В. Грінченка.
53. Охарактеризуйте особливості становлення освіти у післявоєнний час (кінець 1940-50-ті рр.).
54. Охарактеризуйте стан освіти в Україні в кінці XIX на поч. XX ст.

55. Охарактеризуйте уніфікацію загальної освіти в 1930-ті рр.
56. Розкрийте освітню діяльність М. Корфа.
57. Охарактеризуйте освіту в Українській державі (1917-1919 рр.).
58. Розкрийте педагогічну діяльність М. Пирогова.
59. Дайте характеристику освіти в Україні у 60-ті рр. ХІХ ст. та громадсько-педагогічних рухів цього періоду.
60. Розкрийте предмет і завдання історії української педагогіки.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ			
ОС «Бакалавр» спеціальність «Професійна освіта»	Кафедра педагогіки <hr/> 2023-2023 навч. рік	ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1 з дисципліни Історія педагогіки та освіти в Україні (іспит)	Затверджую Зав. кафедри <hr/> (підпис) Сопівник Р.В. 2023 р.
Екзаменаційні запитання			
1. Розкрийте підходи до виникнення виховання в людському суспільстві. Виховання у первісному суспільстві			
2. Охарактеризуйте ідеї виховання особистості у творчості І. Франка та Л. Українки			
Тестові завдання різних типів			

1	... – форма домашнього виховання феодалної знаті.
---	---

2	Система ... виховання формувала в учнів переконання в тому, що всі засоби придатні для досягнення поставленої мети.
---	---

3	Першим ректором був:	
	1. Острозької академії; 2. Львівської братської школи; 3. Київської братської школи; 4. Києво-Могилянської академії.	A. Лаврентій Зизаній; B. Іов Борецький; B. Герасим Смотрицький; Г. Петро Могила.

4	Співвіднесіть наведені прізвища видатних особистостей епохи Відродження з навчальним закладом, в якому вони навчалися:	
	Прізвища: 1. Острозька академія. 2. Києво-Могилянська академія.	Навчальні заклади: A. Петро Конашевич-Сагайдачний. B. Г.Сковорода. B. Гаврило Дорофєєвич. Г. Іов Борецький. Д. Поет Т.Земка. E. Клірик Острозький. Є. Оратор І.Козловський. Ж. Бібліограф В.Анастасевич З. Мелетій Смотрицький.

5	Співвіднесіть авторів епохи українського Відродження з їх поглядами на виховання і освіту.	
	Автори: 1. Мелетій Смотрицький. 2. Симеон Полоцький. 3. Іван Вишенський. 4. Йов Борецький. 5. Стефан Яворський.	Погляди: A. Різко критикував соціальну несправедливість, доводячи її неприродність, таврував вище католицьке духівництво, виступав проти латинської системи освіти, наголошував, що освіта має здобуватися рідною мовою і ґрунтуватися на традиціях рідної культури і народного виховання. Був переконаний, що слов'янська мова цілком може бути мовою науки. B. Висловлював ідеї патріотичного виховання, закликав до боротьби проти соціального і національного гноблення, поширення освіти серед народу. B. Рекомендував створювати в Україні братства, а при них відкривати школи, друкарні, залучати до роботи кращих вчителів. Г. Виступав проти унії і католицизму, підтримував і обґрунтовував поширення освіти, відстоював ідею єднання України з Росією. Д. Вказував на велике значення виховання дітей з раннього віку, вимагав поліпшення методів навчання, високо цинив роль учителя і батьків у формуванні поглядів дітей і їх поведінки.

6	Які нові заклади освіти відкривались у кінці XIX - на початку XX ст. в Україні ...
---	--

7	Співвіднесіть положення із закладом освіти, що відповідно до нього створювався або регламентувалась діяльність у XIX ст.	
	Положення і статут: 1. «Положення про початкові народні училища». 2. Нове «Положення про початкові народні	Навчальний заклад: A. Збільшується кількість церковнопарафіяльних шкіл, у віддання духовенства передаються всі школи грамоти. B. Земські школи.

училища».	
3. «Положення про земські установи».	В. Жіночі училища першого і другого розряду.
4. «Статут гімназій і прогімназій».	Г. Початкові народні училища.
5. «Положення про жіночі училища відомства Міністерства народної освіти».	Д. Гімназії і прогімназії.
6. Нове «Положення про жіночі гімназії і прогімназії».	Е. Професійно-технічні навчальні заклади.
7. «Основні положення про промислові училища».	С. Жіночі гімназії і прогімназії.

8	Співвіднесіть громадсько-політичні організації, що діяли у XIX ст. на Україні з їх діяльністю.	
	Організація:	Діяльність:
	1. Наукове товариство ім. Т.Шевченка.	А. Змагалися за розвиток українського шкільництва, добивалися заснування українських шкіл, кафедр української історії у Львівському університеті, рівноправності української мови в школах, створення українських підручників тощо.
	2. Товариство «Просвіта».	Б. Спрямував зусилля на боротьбу за українську школу.
	3. Краєвий Шкільний Союз.	В. Започаткувало наукові секції: історико-філософська, філологічна, математично-природничо-лікарська, а також цілий ряд комісій, зокрема: археографічна, бібліографічна, етнографічна, правова, статистична та ін. Заснувало власне видавництво і видавало кілька серійних видань; випускало в Галичині різні літературні часописи тощо.

9	Педологія є наукою:	
	1. про дитину;	2. про виховання;
	3. про розвиток виховання, школи і педагогічних теорій у різні історичні періоди;	4. про методи навчання дитини.

10	Право вступу до університету в підросійській Україні другої пол. XIX ст, давали:	
	1. всі класичні гімназії і класичні прогімназії;	
	2. чоловічі класичні гімназії і чоловічі класичні прогімназії;	
	3. всі класичні і реальні гімназії;	
	4. чоловічі класичні прогімназії;	
	5. чоловічі класичні гімназії;	
	6. чоловічі класичні гімназії і чоловічі реальні гімназії.	

_____ (Васюк О.В.)

9. Методи навчання

Словесні (розповідь, пояснення, лекційний метод), практичні (вправа, практична робота), наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження); дискусія; метод проєктів; мозковий штурм; кейс-метод; робота в парах.

10. Форми контролю

Навчальні досягнення студентів перевіряються з використанням поточного і підсумкового контролю.

Для контролю засвоєння навчального матеріалу у рамках аудиторної роботи проводиться усне опитування, перевіряється виконання домашнього завдання студентами, проводяться поточне тестування.

У кінці кожного модуля проводяться модульні контрольні роботи.

У кінці семестру студенти пишуть підсумкову контрольну роботу (іспит).

Розподіл балів, які отримують студенти.

Оцінювання знань студента відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 «Положення про екзамен та заліки у НУБіП України» (наказ про уведення в дію від 03.03.2021 р. протокол № 7)

Рейтинг студента, бали	Оцінка національна за результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	Відмінно	Зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	Не зараховано

Для визначення рейтингу студента (слухача) із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (слухача) з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів): $R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{ат}}$.

11. Методичне забезпечення

Навчально-методичний комплекс, база тестових завдань, ЕНК.

12. Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Васюк О. В. Методичні рекомендації з дисципліни «Історія педагогіки та освіти в Україні» для підготовки фахівців за ОПП 015 «Професійна освіта» (015.18 «Технологія виробництва і переробки продуктів сільського господарства»). Київ: ТОВ «ЦП «Компринт», 2019. 92 с.
2. Васюк О. В., Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : підручн. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 519 с.
3. Васюк О. В. Теорія і історія соціального виховання : підруч. Київ : ЦП «Компринт», 2018. 419 с.
4. Васюк О. В., Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: підруч. Вид. 2-ге, допов. Київ: ТОВ «ЦП «Компринт», 2022. 539 с.
5. Васюк О. В., Сопівник І. В. Історія української педагогіки і освіти : навч. посіб.-хрестоматія. 2-ге вид., доп. і перероб. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2015. 644 с.
6. Довідник для педагога-аграрника : навч. вид. Укладачі : О. В. Васюк, С. В. Виговська. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2014. 444 с.
7. Історія української педагогіки і освіти : навч. посіб.-хрестоматія. Укладачі О. В. Васюк, І. В. Сопівник. Київ : НАКККіМ, 2011. 600 с.
8. Лузан П. Г., Васюк О. В., Бернова О. М. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2007. 302 с.
9. Сопівник Р. В., Васюк О. В., Сопівник І. В. Історія національної педагогіки : довідник. Київ : ДАКККіМ, 2011. 236 с.
10. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. Укладачі О. В. Васюк, І. В. Сопівник. Київ : ДАКККіМ, 2010. 600 с.

Допоміжні

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Андреева О. Формування позитивного професійного іміджу майбутнього вчителя на основі педагогічної системи В. О. Сухомлинського. *Молодь і ринок*. 2014. № 8 (115). С. 132–136.
3. Аркас М. М. Історія України-Русі. Київ : Вища шк., 1990. 395 с.
4. Бабишин С. Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX – першої половини XIII ст.). Київ : Вища шк., 1973. 88 с.
5. Бабишин С. Д. Школи Запорізької Січі. *Радянська школа*. 1991. № 6.
6. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків : Основи, 1990. 255 с.
7. Баханов К. Державний стандарт загальної середньої освіти: шляхи вдосконалення. *Рідна школа*. 2006. № 6. С. 6–7.
8. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія. Київ : Богданова А. М., 2008. 406 с.
9. Беринда П. Із «Лексикона...». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 84–86.

10. Беленька Г. Педагогічні погляди Михайла Драгоманова у дзеркалі сучасності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 15. С. 72–76.
11. Бодруг Н. Роль педагогічної майстерності вчителя в умовах реалізації Болонського процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (Ч. 1). С. 292–297.
12. Брайчевський М. Запровадження християнства на Русі. Київ : Наук. думка, 1989. 294 с.
13. Бугайцева Г. М. Проблеми виховання молодого покоління у творчій спадщині Григорія Ващенка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2000. 15 с.
14. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 416 с.
15. Варкалець О. На традиціях народної педагогіки. Моральне виховання в західноукраїнських братських школах (XVI–XVII ст.). *Рідна школа*. 1997. № 7–8.
16. Васюк О., Виговська С. Образ учителя у творчості Івана Франка. *Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 07–08 квіт. 2016 р.). Київ : Міленіум, 2016. С. 17–18.
17. Васюк О., Виговська С. Педагогічна діяльність М. Грушевського. *Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження)* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19–20 трав. 2016 р.). Київ : Міленіум, 2016. С. 133–134.
18. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів. Київ : Школяр, 1999. 385 с.
19. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
20. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич : Відродження, 1997. 214 с.
21. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Грінченка. Київ : Знання, 1990. 48 с.
22. Вишенський І. Твори. Київ : Дніпро, 1986. 247 с.
23. Від першої особи. Діалоги про освіту. Київ : Ред. газети з упр. освітою, 2002. С. 39
24. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ : Вища шк., 1995. 237 с.
25. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2012. 235 с.

26. Гергуль С. М. Принципи самоосвітньої діяльності вчителя у педагогіці В. О. Сухомлинського. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 119. С. 43–46.
27. Гніда Т. Б. Творче використання ідей видатного педагога А. С. Макаренка в сучасних умовах у роботі з важковиховуваними учнями молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 29. С. 423–428.
28. Гончаров Н. К. К. Д. Ушинський – великий педагог-гуманіст (до 150-річчя з дня народження). Київ : Знання, 1974. 56 с.
29. Грабовський П. А. Дещо про освіту на Україні. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 351–353.
30. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР. Київ : Рад. шк., 1966. 260 с.
31. Грінченко Б. Д. Якої нам треба школи. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 293–300.
32. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. Київ : Веселка, 1991. 46 с.
33. Грушевський М. С. Шкільна мова. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 370–371.
34. Державна національна програма «Освіта». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 641–666.
35. Державна програма «Вчитель». *Освіта України*. 2002. 2 квітня. № 27 (323). С. 2–3.
36. Дзевєрін О. Г. Видатний педагог: передмова до зібрання творів В. О. Сухомлинського. *Вибрані твори* : у 5-ти т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1976.
37. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 114–120.
38. Довженко Т. О. Питання педагогічної просвіти батьків у спадщині вітчизняних педагогів першої половини ХХ століття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 31 (84). С. 31–38.
39. Драгоманов М. П. Листи на Наддніпрянську Україну. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 284–286.
40. Дроб'язко П. І. Українська національна школа : витоки і сучасність : посіб. Київ : Академія, 1997. 181 с.
41. Духнович О. В. Народна педагогія. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 200–205.
42. Енциклопедія освіти. Академія пед. наук України ; головний ред. В. К. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

43. Жаданова О. М. Праця як один із чинників духовно-морального виховання у творчості К. Д. Ушинського. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2011. № 2 (43). С. 38–45.
44. Жупанін С. І. Народознавча педагогіка Олександра Духновича. *Рідна школа*. 1992. № 9–10.
45. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/10 навчального року. *Статистичний бюллетень*. [Держ. ком. статистики України. Ред. О. Г. Осауленко]. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2010. С. 13.
46. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів]. Київ : Видав. дім «Слово», 2010. 1032 с.
47. Закон України «Про загальну середню освіту». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 667–668.
48. Закон України «Про освіту». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 615–641.
49. Збірник нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищих навчальних закладах : [проект] / М-во освіти і науки України ; [за заг. ред. В. Д. Шинкарука ; уклад. : Л. О. Омелянович та ін.]. Київ, 2008. 199 с.
50. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVII ст. Київ : Наук. думка, 1966. 251 с.
51. Ісаєвич Я. Д. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи. *Київська старовина*. 1995. № 1.
52. Історія педагогіки. За ред. М. С. Гриценка. Київ : Вища шк., 1973. 447 с.
53. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 209–262.
54. Каменєва Н. С. Розвиток спадщини А. С. Макаренка про виховання особистості в колективі. *Вісник Житомирського державного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2009. Вип 47. С. 160–163.
55. Клімашевська О. А. Педагогічна спадщина Б. Грінченка в практичній роботі Олексіївської неповної середньої школи № 21 ім. Б. Д. Грінченка. *Освіта на Луганщині*. 1997. № 3. С. 73–78.
56. Кметь М. Козацька магія. *Освіта*. 1990. 27 липня.
57. Книга вчить як на світі жить. Книга для читання з народознавства. Суми : [б. в.], 1996. С. 5–36.
58. Коваленко Г. Українська історія. Львів, 1912. С. 85–115.
59. Коваль О. І., Ярошенко Л. І. Взаємозв'язок колективу та особистості в досвіді В. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 41–46.

60. Ковальчук В. І. Ідеї народності у спадщині К. Д. Ушинського у вимірах сучасної освіти. *Матеріали Міжн. наук.-практ. конф.* (20–21 лютого 2014 року, м. Київ). Київ. С. 210–219.
61. Коломієць Л. І. Історіографічні аспекти професійної підготовки вчителя початкових класів до забезпечення наступності навчання. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 20. С. 109–114.
62. Комінарець Т. В. Гуманістичне виховання у педагогіці А. Макаренка та В. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 46–52.
63. Концепція національного виховання. *Освіта*. 1996. 7 серпня.
64. Концепція національної системи. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 721–734.
65. Концепція середньої загальноосвітньої школи України. Київ : [б. в.], 1991.
66. Костомаров М. І. Дві руські народності. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 177–180.
67. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки. Тернопіль, 1994. С. 4–25.
68. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань : [б. в.], 1995. 116 с.
69. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання. Київ : 1993. 152 с.
70. Куліш П. О. Листи з хутора. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 181–187.
71. Левківський М. В. Історія педагогіки : підруч. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 360 с.
72. Литвиненко І. О. Виховання громадської свідомості старших дошкільників у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 58–62.
73. Любар О. О. Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки: навч. посіб. За ред. О. О. Любара. Київ : Знання КОО, 2003. 456 с.
74. Любар О. О. Школа на Правобережній Україні (друга половина XVII–XVIII ст.). *Радянська школа*. 1991. № 2, 3, 4.
75. Любар О. О., Федоренко Д. Т. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. Ч. 1 : Дохристиянський період. Київ, 1993. 110 с.
76. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 465–469.

77. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей. Київ : Рад. шк., 1948. 91 с.
78. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. Київ : Рад. шк., 1951. 100 с.
79. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX століття) : хрестоматія. Упорядник Л. Д. Березівська та ін. Київ : Наук. Світ, 2003. 418 с.
80. Машталер О. В. Педагогічна і освітня діяльність О. В. Духновича. За ред. О. Р. Мазуркевич. Київ : Рад. шк., 1966. 148 с.
81. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. Київ : Вікар, 2003. 335 с.
82. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ : Абрис, 1994. 287 с.
83. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Київ : Наук. думка, 1990. 190 с.
84. Муравицька М. Апостол правди і науки. Концепція національної освіти М. П. Драгоманова. *Рідна школа*. 1996. № 4. С. 5–7.
85. Мухін М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х. Д. Алчевської. Київ : Вища шк., 1979. 284 с.
86. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. Укладачі С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 308 с.
87. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933 рр.) : навч. посіб. За ред. О. В. Сухомлинської та ін. Київ : Заповіт, 1996. 304 с.
88. Науменко Ф. І. Школа Київської Русі. Львів : Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1965. 216 с.
89. Національна доктрина розвитку освіти. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 668–704.
90. Неживий О. І. Для рідного слова. Творча спадщина Б. Грінченка і проблеми національного виховання. Луганськ : [б. в.], 1994. 191 с.
91. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 375–377.
92. Огієнко І. І. Українська культура. Київ : Вид-во книгарні Є. Череповського, 1992. 272 с.
93. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.). [за ред. В. Кременя; авт. кол. : М. Степко та ін.]. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.
94. Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 511–513.
95. Паращенко Л. Державний стандарт базової та повної середньої освіти в Україні як механізм розвитку національної освітньої системи. *Вісник Національної академії*

державного управління при Президентові України. Соціальна і гуманітарна політика. 2011/2. № 4. С. 258–264.

96. Пирогов М. І. Питання життя. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 205–209.

97. Полоцький С. «Обід душевний» і «Вечеря душевна». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 95–100.

98. Поучення Володимира Мономаха. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 40–42.

99. Прокопович Ф. Духовний регламент. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 114–122.

100. Прокопович Ф. Філософські твори. У 3-х т. Київ : Наук. думка, 1979.

101. Проскура О. В. Біля джерел української педагогічної думки. *С. Русова. Вибрані педагогічні твори*. Київ : Освіта, 1996. С. 5–33.

102. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні : нариси (X–поч. XX ст.). За ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Рад. шк., 1991. 381 с.

103. Руденко Т. І. Образ рідного слова в спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 111–117.

104. Руденко Ю. В., Руденко В. Виховання в учнів лицарської духовності. *Рідна школа*. 1996. № 7. С. 51–55.

105. Русова С. Ф. Нова школа. *С. Ф. Русова. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т.* Київ : Освіта, 1996. С. 207–218.

106. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1961. 91 с.

107. Савчин І. Львівське Братство. Київ : Рад. письменник, 1990. 254 с.

108. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. Суми : СумДПУ, 2000. 208 с.

109. Семчишин М. Тисяча років української культури. 2-е вид. Київ : Друга рука : МП Фенікс, 1993. 550 с.

110. Сисоєва С. О., Соколова С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2003. 308 с.

111. Сірополко С. Історія освіти на Україні. Київ : Наук. думка, 2002. 912 с.

112. Сковорода Г. С. Байки Харківські. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 134–136.

113. Сковорода Г. С. Вдячний Єродій. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 122–129.

114. Скуратівський В. Т. Посвіт. Київ : Молодь, 1988. 172 с.

115. Славинецький Є. Громадянство звичаїв дитячих. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 61–65.
116. Слюсаренко Н. В. Василь Сухомлинський і система трудового виховання учнів Павлівської школи. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 128–131.
117. Смаль В. З. Педагогічні ідеї І. Франка. Київ : Рад. шк., 1966. 187 с.
118. Соціологічне дослідження «Система освіти в оцінках громадян України». Київ : Нічлава, 2007. С. 107–111.
119. Статистичний збірник : Загальноосвітні, позашкільні, дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (1996–2000). Київ : Компас, 2001. С. 196.
120. Статут Львівської братської школи 1586 року. Порядок шкільний. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 91–95.
121. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Рад. шк., 1985. 312 с.
122. Стратий Я. М., Литвинов В. Д., Андрушко В. А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии. Киев : Наук. думка, 1982. 347 с.
123. Струманський В. П. Педагогіка народно-побутового життя української людності. *Рідна школа*. 1996. № 9.
124. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.
125. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. *В. О. Сухомлинський. Вибрані твори в 5 томах*. Т. 4. Київ: Рад. шк. 1976. С. 7–390.
126. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. *В. О. Сухомлинський. Вибрані твори в 5 томах*. Т. 1. Київ : Рад. шк. 1976. С. 5–502.
127. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *В. О. Сухомлинський. Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 526–540.
128. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.
129. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наук. думка, 1974. 151 с.
130. Терлецький В. Костянтин Ушинський, його предки і нащадки. *Освіта*. 1991. 21 листопада.
131. Ткачук В. Феномен козацької республіки. *Рідна школа*. 1995. № 6.
132. Тюльпа Т. Провідні концепції естетичного виховання підростаючого покоління в Україні (1917–1937 рр.) як засіб засвоєння соціокультурного досвіду. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. Вип. 42. С. 170–195.

133. Українка Л. Волинські образки. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 334–339.
134. Українська культура : лекції. За ред. Д. Антонович. Київ : Либідь, 1993. 588 с.
135. Ушинський К. Д. Питання про народні школи. К. Д. Ушинський. *Вибрані педагогічні твори*. В 2 т. Т. 2. Київ : Рад. шк., 1983. С. 56–63.
136. Ушинський К. Д. Про виховання розуму. К. Д. Ушинський. *Твори*. В 6 т. Т. 6. Київ : Рад. шк., 1955. С. 371–379.
137. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні К. Д. Ушинський. *Вибрані педагогічні твори*. В 2-х т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1983. С. 43–103.
138. Ушинський К. Д. Рідне слово. К. Д. Ушинський. *Вибрані педагогічні твори*. В 2 т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1983. С. 121–133.
139. Федоренко Д. Г. Шевченко і народна педагогіка. *Рідна школа*. 1993. № 3.
140. Фіцула М. М. Педагогіка : [навч. посіб. для студентів вищих пед. закладів освіти]. Київ : Видав. центр «Академія», 2002. 528 с.
141. Франко І. Твори. В 2-х т. – Т. 2 : *Оповідання*. Київ : Дніпро, 1986. С. 462–477.
142. Франко І. Я. «Schoneschreiben». *Зібрання творів*. У 50-ти т. Т. 15. Київ : Наук. думка. 1978. С. 85–91.
143. Франко І. Я. Наші народні школи і їх потреби. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 308–314.
144. Франко І. Я. Чого хоче «Галицька робітницька громада». *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 306–308.
145. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ : «Магістр – S», 1998. 200 с.
146. Цось А. Бойовитість духу і порив до життя. *Вища школа*. 1995. № 1.
147. Цось А. Культ фізичної досконалості запорозьких козаків. *Рідна школа*. 1996. № 5,6.
148. Чавдаров С. Х. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка. Київ : Рад шк., 1953. 208 с.
149. Чавдаров С. Х. Тарас Григорович Шевченко і народна освіта. Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1961. 56 с.
150. Чепіль М. М. Патріотичне виховання в педагогічній концепції Григорія Ващенко. *Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 18. Розд. 1 : Педагогіка. С. 116–121.

151. Черніка Г. Науково-теоретичні основи трудового виховання молодших школярів за педагогічною спадщиною А. С. Макаренка. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 48. С. 228–223.
152. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ : Академія, 2003 . 568 с.
153. Шевченко Т. Г. Букварь южнорусскій. *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія. Упорядник О. О. Любар. Київ : Знання, 2003. С. 166–176.
154. Шиманська І. Ф. Леся Українка про освіту та виховання. Київ : Рад. шк., 1973. 112 с.
155. Юдіна О. В. Через ігрову діяльність – до розвитку особистості. *Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність* : матеріали обласних педагогічних читань (м. Херсон, 15 березня 2013 р.). Херсон, 2013. С. 147–151.
156. Яворницький Д. І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Дніпропетровськ : Січ, 1991. 70 с.
157. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У 3-х т. Київ : Ін-т історії, 1990. Т. 1. 592 с.
158. Якименко С. А. С. Макаренко про колектив та його вплив на виховання особистості. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Вип. 11. С. 352–355.
159. Яремчук В. Питання підготовки українознавчих кадрів у педагогічній спадщині М. Грушевського. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. Вип. 42. С. 350–355.

Інтернет-джерела

1. Березюк О. С. Педагогічні погляди Лесі Українки. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/8248/97/>.
2. Гайдученко Ю. О. Проблема духовно-морального виховання дітей у творчій спадщині Бориса Грінченка. URL : <http://srw.kspu.edu/wp-content/uploads/2012/03/Gaidychenko.pdf>.
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 15.12.2018).
4. Дубасенюк О. А. Новаторські підходи до формування педагогічного колективу в загальноосвітніх закладах (30–80 рр. ХХ ст.). URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1826/1/5.pdf>.
5. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Зародження та розвиток культури в епоху палеоліту. URL : <http://sdamzavas.net/1-7906.html>. (дата звернення 29.05.2021 р.).

8. Іванченко А. В. А. С. Макаренко про мету й засоби виховання. URL :<http://studentam.net.ua/content/view/3395/97/>.
9. Іващенко К. В. Педагогічна система А. Макаренка: досвід організації дитячого самоврядування. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2011_2_4.
10. Ілійчук Л. В. Особистість учителя у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. URL :
<http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ushynskyi/paper/viewFile/10/18>
11. Цимбалюк І. Гуманістичні ідеї Василя Сухомлинського в системі післядипломної педагогічної освіти. URL :
<http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/download/193/169>
12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL :
http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf.
13. Статті про Львів. Львівське Успенське братство, його школа і друкарня. URL : <http://map.lviv.ua/statti/isaevych3.html>.